

Hungaricarum) II. kötet. Bpest, 1917, n 8°, XXIV+332 l., 60 egykorú képpel és hasonmással, 20 K. Kilian Fr. utóda bizománya.

Pedagógiai Olvasmányok. Szemelvények pedagógiai írók munkáiból. Tanító- és tanítónőképzőintézetek számára, valamint a pedagógiai továbbképzés céljaira. Szerkesztette, életrajzokkal és magyarázó jegyzetekkel ellátta, részben fordította dr. *Weszely Ödön*. Bpest, 1917, Lampel R.; XII+444 l., tíz képpel; ára 11 K 20 f.

Szelényi Ödön: A magyar ev. nevelés története a reformációtól napjainkig, különös tekintettel a középiskolára. A reformáció négyszázados jubileumára. Pozsony, 1917, n 8°, 280 l., több arakképpel; ára 6 korona.

Tavaszy Sándor: Az emberiség életének filozófiája. Bpest, 1917, n 8°, 16 l. Kapható: Kolozsvárt, Stein Jánosnál, 1 K 50 f.

SZEMLE.

Nemzetközi mozgalmak 1916-ban.

— Második, befejező közlemény. —

III. Magyarország a nemzetközi mozgalomban.

Magyar tudományos intézet Konstantinápolyban. Ennek az állami intézménynek célja, hogy az intézet működésének a Budapesten működő igazgatótanács irányítása és közvetlen felügyelete alatt az egyetemes történelemmel, főleg a bizánc-magyar és a török-magyar érintkezések kutatásával, a klasszika és keresztény archaológiával, Bizánc és az Iszlám művészetének történetével s a keleti, elsősorban a török-magyar összehasonlító nyelvészettel foglalkozó szaktudósoknak kutatásaik helyszíni folytatására módot adjon és a hazai tudományosságnak biztosítsa a török szellemi élettel való kapcsolat erősítését. Az intézet rendes tagjai az ösztöndíjas helyekre kiküldött szakférfiak, rendkívüli tagok az intézet volt tisztviselői és ösztöndíjasai, akik távozásuk után is megmaradnak az intézet kötelékében és így a tudományos kutatásokba bevonhatók. Pártoló tagok, akik a tudományos célhoz legalább 5000 koronával járulnak. Az 1916—17. tanulmányi évre, egyenkint 3000 koronás ösztöndíjas helyre hirdettek pályázatot. (V. ö. P. Ll. aug. 10., esti lap.) Az intézet igazgatója dr. Heckler Antal bp. egyet. m.-tanár és orsz. szépműv. múzeumi őr; az intézetnek első félévi működéséről a Századokban számolt be (1917, 396—402. l.). — Bánffy M. gr. a kormány megbízásából Konstantinápolyban nagy házat bérelt, mely a fenti elnevezéssel lakóhelye lesz az ott letelepedő v. kutatás céljából odaérkező magyar tudósoknak. A földmívelési és

kereskedelmi miniszter elnöklete alatt török-magyar egyesület alakult, mely török gyermekeket mezőgazdasági és ipari kiképzés végett Magyarországra fog küldeni. A török kormány elhatározta, hogy a konstantinápolyi egyetem két tanszékére magyar tudósokat hív meg (Az Est, márc. 23.).

A Turáni Társaság május 4-én Magyar Keleti Kultúrközponttá alakult át. A Kultúrközpont, valamint a Magyar-Bosnyák Keleti Gazdasági Központ kimondotta, hogy a két központ közös céljaik elérésére szövetségre lép «Magyar-Keleti Szövetség» név alatt. Konstantinápolyban a közelmúltban megalakult Török-Magyar Barátság Egyesülete ugyanazokat a célokat hivatott ápolni, mint a Magyar-Keleti Szövetség és a két egyesület állandó szoros összeköttetésben lesz (Kölnische Ztg. szept. 25.). — Szegeden tárgyalások folynak egy magasabb fokú keleti keresk. intézet fölállítására ügyében. A Szegedi Napló szept. 8. sz. kikel az ellen, hogy ezt az iskolát *Balkán-akadémiának* nevezzék, mert ez a jelző sok tekintetben megkérdőjelezhető. — A kolozsvári egyetemen mozgalom indult meg a következő ott szervezendő balkanológiai tanszékek érdekében: 1. Keleteurópa története. 2. Szláv filológia. 3. Török-tatár filológia. 4. Oláh nyelv és irodalom. 5. A Balkánnak és Keletnek modern közgazdasága és kereskedelmi földrajza (Bp. H. aug. 13.). — A debreceni egyetemen Láng Nándor rektor székfoglaló beszédében kifejtette, hogy szükségesnek tartja a szövetséges államok egyetemeivel való összeköttetés megeremelését és balkáni tanszék felállítását. — A bpesti VI. és VII. ker. felső keresk. iskolák arra kérték a közokt. minisztert, hogy töröknyelvű tanfolyamokat nyithassanak. Ehhez a min. elvben hozzájárult. — A közokt. miniszter júl.-ban elrendelte, hogy a délmagyarországi keresk. iskolákban az 1916—17. iskolaévtől kezdve a bolgár nyelvet rendkívüli tárgyként tanítsák és a tanulók a bolgár és a francia nyelv között választhassanak. A szabadkai keresk. iskolában már alkalmaztak is bolgár tanerőt és a háború előtti időkbeli szerb nyelvtanítást megszüntették. — Marczinkó Ferenc tanár és fogolytársai úgy értékesítik orosz fogságuk sívár napjait, hogy tankönyveket írnak a velük együtt raboskodó török tiszték részére. Megírják magyar nyelven Magyarország történelmét, földrajzát, közjogát stb., a kéziratokat török nyelvre fordítják majd és alkalomadtán könyvalakban is kiadják (Az Ujság, máj. 14.). — Temesvár város a felső keresk. iskolát olyképen szervezi át, hogy létesít egy előkészítő osztályt balkáni ifjak részére, akik Temesvárra jönnek a magyar és német nyelv gyakorlati elsajátítása végett, úgy hogy azután a felső keresk. iskolai szakosztályokat látogathassák. A felső keresk. iskolai tanulóknak módot nyújtanak a balkáni nyelvek tanulására és e célból egyelőre bolgár és török nyelv-

tanárokat alkalmaznak. Az előkészítő tanfolyammal kapcsolatosan felmerülő költségekhez a keresk. és iparkamara is hozzájárul, a fennmaradó összeg pedig felerészben a város terhére esik. E határozatokat a belügyminiszter jóváhagyta (aug. 12.). — Belgrádban az első elemi iskolát febr. 10. nyitották meg. Fiúknak és leányoknak külön 5—5 osztály, ahova d. e. és d. u. 360—360 jár (Népt. L. 9. sz.) Ápr. 30. megnyílt a k. u. k. Gouvernementsschule. L. még: A belgrádi elemi népiskola Pásztor A.-tól (Az Est, márc. 19.). Schulwesen im serbischen Okkupationsgebiet (P. Ll. szept. 26. a szerbiai hadseregparancsnokság júl. 25. rendeletével). A braunauai fogolytáborban a hadvezetőség 800 (9—19 éves) szerb ifjú részére 5 osztályú iskolát állított, ahol hadifogoly szerb és erre alkalmas osztrák és magyar tanítók tanítanak. Az intézmény annyira bevált, hogy ipariskolai osztállyal fogják kiegészíteni (N. Fr. Pr. dec. 10.). — *Török ifjak Magyarországon.* A régi «török világ Magyarországon» szólásnak ez a kedves és időszerű változata mind gyakrabban ötlük szemünkbe a napilapok hasábjain. Megannyi megismétlődő bizonyítéka annak, hogy a két turáni nép fajrokonsága immár közművelődési téren is kezd érvényesülni. Valóban a török testvérnemzet a nyugati művelődéssel a magyarok útján igyekszik megismertetni azokat, akik annak befogadására és nemzeti feldolgozására különös tehetséggel rendelkeznek. Ime néhány adat török-magyar diákvándorlásról. Ápr.-ban két, egyenkint 18 tanulóból álló csoport érkezett, akiket a jászberényi és pápai földművesiskolában helyeztek el. Máj.-ban török és bolgár tanulók érkeztek a nagykállói földművesiskolába, továbbá 48 (18—20 éves) fiatalember a marosvásárhelyi és kolozsvári ipariskola látogatására. Jún.-ban Oszmann Fitsi, a török közmunkaügyi miniszt. műszaki tanácsosa Szegedre érkezett két fiával, akik közül az egyik a gimn. I. oszt.-ba, a másik a reálisk. IV. oszt.-ba jár. Kívülök még 6 török ifjú érkezett Szegedre, ahol a felső ipariskolát, ill. a főreáliskolát látogatják. Said bej, az új török mezőgazdaságot oktatás egyik szervezője jan.-ban Szegeden megsemmisítette az ottani intézetekben elhelyezett fiatal honfitársait. — A Magyar Keleti Kultúrközpont egyik legfőbb feladatául tűzte ki a törökországi tanulói ifjaknak Magyarországon való elhelyezését. Öt csoportban 1916 május végéig 146 török ifjú érkezett a balkánvonattal Budapestre. A kultúrközpont vezetősége a török tanulók közül 85-öt személyi viszonyaik alapján egyelőre földművelési szakiskolákban helyezett el Győrött, Pápán, Kisújszálláson, Karczagon, Kecskeméfen, Lugoson, stb.; egy tanulót a dévai reálban, egyet pedig keresk. iskolában. Néhányan nagyobb üzemekhez mentek, míg a többi a vidéki (kassai, szegedi) fa- és fémipari, a késmárki szövőipari, a fiumei hajógépipari és a különböző budapesti ipari iskolákban

nyert elhelyezést, figyelemmel hajlamaira s a lakóhelyén vagy családjában folytatott iparágakra. A török ifjakat Budapesten és a vidéken is a lehetőséghez képest internátusban helyezték el. A kultúrközpont a v.- és k. miniszt. támogatásával előkészítő tanfolyamot szervezett a Képzőművészeti Főiskola helyiségeiben, ahol az ifjak a magyar nyelvből, rajzból, mennyiségtanból, fizikából és kémiából rendszeres oktatásban részesülnek. Érdekes jelenség, hogy a török ifjak, akik jórészt Konstantinápolyból és Kisázsia nyugati vilajetjeiből valók, túlnyomórészt előkelőbb állami hivatalnokok, magasabbrangú katonák, nagybirtokosok és nagykereskedők gyermekei és mégis gyakorlati életpályára óhajtanak lépni (Az Ujság máj. 26., Pædag. Értesítő 1916: 6. sz.). — Az Emke nevelőintézetet létesített Budapesten a székesfővárosban tanuló erdélyi és romániai, bukovinai magyar ifjak, továbbá bolgár, török, örmény, perzsa népek hazánkban tanuló ifjai részére. Itt a miniszter most 24 török ifjút helyezett el, az Emke algyógyi székely földműves-iskolájába pedig 6 török ifjút vettek fel, akik Konstantinápolyból és Szalonikiből jöttek oda és buzgón tanulnak magyarul, hogy aztán a földműves-iskola rendes növendékei lehessenek (jún.). Az Emke budapesti kollégiumát legutóbb meglátogatta Said bej konstantinápolyi iparoktatási főigazgató s kormánya nevében legnagyobb meglepődésének és elismerésének adott kifejezést.

Nyárády János (Konstantinápoly) azt írja Az Ujság nov. 4. sz.-ban megjelent cikkében, hogy a török földművelésügyi kormány, mezőgazdasági ismeretek szerzése végett, idáig 93 ifjút küldött Magyarországra, ahol m. kir. földművesiskolákban helyezték el őket. — Debrecenben az ott tanuló török ifjak támogatására a Keleti Kultúrközpont felhívására megalakították a helyi szervezetet. Ugyanott az áll. főreáliskola VIII. osztályát több török ifjú látogatta, akiknek tanulmányi előmeneteléről személyesen volt alkalmunk tájékozódni. Véleményünk szerint ez az ügy nyelvi tekintetben jobb előkészítésre, társadalmi tekintetben körültekintőbb szervezésre szorul. Márkus Lászlónak «Piros fez» c. cikke (Alkotmány okt. 22.) szintén szóvá teszi a török ifjak magyarországi telepítésének egynémely visszasságát. — A szövetséges segélyezés terén, bár röviden, meg kell emlékeznünk a keletporoszországi, ill. kárpáti helységek új felépítéséről, amelyről a Voss. Ztg (febr. 13., 80. sz.) e címmel emlékezik meg: Deutschland für Ungarn, Ungarn für Deutschland.» A Bp. H. márc. 25. sz.-ban valaki megpendíti, hogy a Budapest részéről feltámasztandó Gerdauen keletporoszországi várost magyar stílusban kellene felépíteni. — Az erdélyi román betörés idejében kisegítésül Bpesten a birod. német iskolában és Zomborban ev. szász népiskolákat állítottak. — A bolgár-magyar barátság mélyítése érdekében Apponyi A. gr.

felhívással fordul a magyar nemzethez, hogy bolgár hősöket segélyező intézményt létesítsen (nov. 10.). Magyar-bolgár hálaadó istentiszteletet rendeztek a budai kapucinus plébániatemplomban máj. 30. — *Magyarország és Ausztria.* Jan. végén az osztrák képviselőház és urakháza több tagja látogatott el Budapestre, a magyar képviselők pedig márc. 25. viszonzták ezt a látogatást. — Ausztria közoktatásügyét ismertette Benisch Arthur (M. P. 1916, 8—23. l.). — *Magyarország és Németország.* A birodalmi gyűlésen okt. 11-én Naumann képviselő igen melegen emlékezett meg Ausztriáról és Magyarországról és t. k. így szólt: «A háború előtt tekintetünket egyoldalúan nyugat felé irányítottuk és kevés figyelmet tanusítottunk a magyar nemzet büszke öntudata iránt.» A Jogállam nov. sz.-ban W. Hedemann jénai egyet. tanár a polgári törvénykönyv magyar tervezetét összehasonlíttja a német Zivilkodex-szel. A magyar gyorsíró-tanács jún. 19-én határozatot hozott az új egységes német gyorsírás ügyében. Wiesbadenben aug. 24-én 70 éves korában elhunyt Arnold János, a braunschweigi, majd hannoveri műegyetem nyug. tanára, aki Németországban elsőrendű mérnöki szaktekintély volt; a temesmegyei Fehértemplomban született 1846-ban. — A magyar nyelv elismerése és tanulása a németek és osztrákok részéről is örvedetesen halad. Így okt. elején a Nagyváradon működő német közegészségügyi intézmény 250 tagja részére a magyar nyelv tanítására tanfolyamot nyitott a német katonai parancsnokság abból a célból, hogy az ott szamaritánuskodó német vöröskeresztes ápolónók, katonaeorvosok és egészségügyi katonák jobban értethessék meg magukat és bizalmasabban érintkezhessenek a város lakosságával. A tanfolyamot a német parancsnokság felkérésére Grósz József nagyküllői lelkész, volt nagyszebeni szász főgimnáziumi tanár tartotta, aki az erdélyi menekültekkel került Nagyváradra. A sorozatos előadásokat körülbelül 250-en hallgatták. — Morgen német tábornok az Erdélyben hősiessen küzdő honvédekhez szept. 30. magyar beszédet intéz (szövegét l. Az Est okt. 10. sz.). — Tomola bécsi közs. tanácsos indítványára a tanács jún. 21-én elhatározta, hogy valamenyi bécsi kerület polgári iskoláiban magyar nyelvi tanfolyamokat állít. A prágai cs. kir. német Károly Ferdinánd-egyetemen a magyar nyelv lektori állása betöltendő (P. Ll. júl. 15.; határidő okt. 1.). Az osztrák közokt. miniszter a krakói egyetemen a magyar nyelv lektorává Bambrovski Jan dr.-t nevezte ki (Az Est dec. 5.). A lipcei egyetem magyar kolégiumát máj. 3. nyitotta meg Stumme Hans tanár, az Akadémia tagja. A megnyitó előadáson számos magyar jelent meg, köztük Vikár Béla, aki a néprajzi egyesület meghívására máj. 5. előadást tartott ezen a címen: Német hagyományok idegen népek nyelvkincsében. — A porosz képviselőház a haladópárt javaslatára vita nélkül elhatá-

rozta magyar nyelvi és történelmi tanszék felállítását a berlini egyetemen (nov. 20.). A magyar nyelvtudományi és irodalmi tanszékre Gragger Róbert dr.-t, a bp. polgári iskolai tanítóképzőintézet tanárát hívták meg, aki mint meghívott előadó már a múlt félévben is előadásokat tartott ebből a tudományszakból a berlini egyetemen. Erről az eseményről «Der ungarische Lehrstuhl an der Berliner Universität» c. bővebben megemlékezett a P. Ll. aug. 18. sz., röviden Az Ujság aug. 17. sz. Gragger nov. 3. tartotta székfoglalóját «A magyar irodalom virágzó koráról» (bő kivonatban a P. Ll. nov. 8. sz.-ban). Lásd még «Magyar tanszék a bécsi, berlini és konstantinápolyi egyetemen (Tanáregyl. Közl. 1915—16, 453. l.). — Az osztrák tanügyi kormány egy-egy bécsi reáliskolában és gimnáziumban a középiskolák felső osztályú tanulói részére magyar nyelvi tanfolyamokat nyitott, amelyeken Vrba dr. vezetésével osztrák középiskolai tanárok tanítanak. A jelentkező tanulók száma 1800 (Az Est dec. 9., részletes tudósítás). — A belgiumi vezérkormányzósági területnek Németországgal és Ausztria-Magyarországgal való postaforgalmában a német, flamand, holland és francia nyelven kívül a magyar nyelv használatát is engedélyezték (júl. 16.).

Irodalom. *Die deutsche Sprache in Ungarn.* Briefwechsel zwischen Maurus Révai und Geh. Rat Prof. Dr. Rudolf Eucken-Jena. (Különlenyomat a «Nord u. Süd» 1916 máj. sz.-ból). Magyarul is megjelent. — *Der deutsche Unterricht in Ungarn.* Von L. Korodi. (Deutsches Philologen-Blatt, 1916, 25. sz., 418—19. l.)

IV. Németország a nemzetközi mozgalomban. Az alábbi adatok élénken tanuskodnak amellet, hogy a németeknek a szövetséges középeurópai országokban kifejtett művelődésügyi tevékenysége ebben az évben sem szünetelt és újabb térhódításokkal járt. Ennek érdekében eleven mozgalmat fejtettek ki egyesületi téren, a napi- és szaksajtó útján. Varsóban okt. 26. nyitották meg Beseler fő kormányzó stb. jelenlétében a régi lengyel pénzügyminiszterium épületében a német iskolát az ottani német kolónia gyermekei részére (P. H. okt. 28., Voss. Ztg. okt. 27.). Ugyanott az ág. ev. egyházközség kezdeményezésére télen megnyílt az első lengyel tannyelvű leánygimnázium. (Die deutsche Presse in Warschau a Voss. Ztg. után N. Zürcher Ztg. dec. 4. sz.; már 1759-ben megjelent a Deutsche Warschauer Zeitung). — Az antwerpeni német iskola (Allgemeine deutsche Schule) 76. iskolaévébe lépett és a következő intézeteket foglalja magában: gyermekkert, előkészítő iskola, főreálisiskola, tanulmányi intézet, felső leányiskola nőiskolával kiegészítve. Békében a tanerők és a tanulók száma volt 41, ill. 811, most 25, ill. 447 (m. p. 343 bíród. német, 55 osztr., 26 belga, 6 svájci, 6 hollandi, 3 román, 3 török,

2 amerikai, 1 olasz, 1 orosz; régebben sok volt a belga). A tanítási nyelv német; flamand és francia rendes tantárgy. Ezenkívül van még 1 evang. iskola 119 és 1 kath. iskola 100 tanulóval. — A német birod. iskolaügyi-bizottság (Reichsschulkommission) a szövetséges birodalmi államok képviselőivel okt. 9. Brüsszelben értekezletet tartott és megszemlélte az ottani és az antwerpeni német tanintézeteket. — A németeknek *Törökország* iránti érdeklődése a lefolyt évben is tervszerűen nyilatkozott minden téren. A német városok által alapított török ösztöndíjakra, számszerint hetvenre, kétszázan pályáztak, akik túlnyomó részben főreáliskolát óhajtanak látogatni, hogy azután gyakorlati pályákra adják magukat. Az ösztöndíjasok első csoportja aug. közepén utazott el Konstantinápolyból. Ezt az eseményt külön cikkben, «Unsere jungen türkischen Gäste». ünnepelte Dr. Wilhelm Feldmann, a Berl. Tgbl. konst. levelezője ennek a lapnak szept. 13. sz.-ban. Dec.-ben a török kormány elhatározta, hogy 12—18 éves ifjakat nagyobb számban fog Németországban iparos-tanulónak elhelyezni. A főiskolák terén megemlítendő, hogy a giesseni egyetem török nyelvi lektornak apr.-ban meghívta Mehmed Ali Bei Baschmet tanárt, a Konstantinápoly melletti Schischli mintaiskolájának igazgatóját. Okt. elején a konstantinápolyi egyetemen tanszéket állítottak a német nyelv és irodalom részére, melynek képviselője elsősorban a török középisk. tanároknak német nyelvi kiképzésével foglalkozik. A majnai frankfurti egyetemen máj.-ban külön intézetet szerveztek *Törökország* közművelődésének és közgazdaságának tanulmányozására.

Német tanerők, ill. szakférniak meghívásával találkozunk a következő esetekben: a Voss. Ztg. okt. 26. sz. 18. német tudós nevét közli, akiket a konstantinápolyi egyetemre meghívtak és akik előadásait ott, jórészt török nyelven, már megkezdték. Az ottani jogi karnak külön politikai szakosztálya van, amelyen a török külügy-miniszteriumnak 3 tanácsosa tart előadásokat nemzetgazdaságtanból, diplomáciai jogból és dipl. levelezésből. Az egyetem kísérleti lélektani és pedagógiai intézetében, amelyet Anschütz 1916-ban alapított, az előadások és gyakorlatok 2 török asszisztens közreműködésével dec. 19. megkezdődtek. A müncheni műszaki főiskola erdészetgazdaságtani magántanárát, H. Bauert, a konstantinápolyi erdészeti főiskola igazgatójává meghívták (dec.). Erich Obst német egyet. tanárt, akit még 1915-ben hívtak meg Konstantinápolyba az ottani egyetem földrajzi tanszékére, *Törökország* meteorológiai és klimatológiai szolgálatának igazgatójává nevezték ki. Mellette két német asszisztens működik. Német cégek egyelőre 8000 márkát adományoztak az ázsiai és európai *Törökország* mintegy száz helyén felállítandó meteorológiai állomások céljaira és további 100,000 márkát helyeztek kilátásba; a folyó ki-

adásokat a török kormány fedezi. — A török műszaki iskolákat a német ipari továbbképző iskolák mintájára szervezték. A legrégebbi ilyen intézetet a palesztinai Haifában a charlottenburgi műszaki főiskola 2 tanára rendezte be mintaszerűen. Azóta több ilyen iskola alakult pl. Damaszkuszban, amelynek tantervében a tisztán ipari tárgyak mellett német és mennyiségten is szerepel. Újabban a keresk. miniszterium 2 szakfelügyelőt nevezett ki, akik a mai követelmények figyelembevételével további reformokat fognak létesíteni. Okt.-ben nyílt meg a Boszporusz keletázsiai partján levő Kandillyben az első török leányliceum, ahol a tanítás török és német nyelven folyik; ennek igazgatója is német nő. A török közokt. min. Schmidt beosztott német szakértő ajánlatára megbízta a konstantinápolyi egyetem földrajz-tanárát, hogy valamennyi török tanintézet részére készítse el a török nyelvű falitérképeket és atlaszokat, aminek az illető szerződésileg Kettler berlini tanárral együtt fog eleget tenni; továbbá egy két-kötetes töröknyelvű földrajzi tankönyv megírására is megbízást kapott. — Okt.-ben nyitották meg Stambulban a tengerészmechanikusok iskoláját a német admirális jelenlétében. A szaloniki-i német középiskolát ápr.-ban a háborús viszonyok miatt a Katerini melletti Miljasba helyezték át. A német Kant-társaság felhívására számos német tudós megküldte műveit a konstantinápolyi egyetemi filozófiai szeminárium könyvtára részére (nov.). — *«Das Haus der deutschen Freundschaft»* a címe annak a külső méreteiben is hatalmas intézménynek, melyet a németek a «Deutsch-Türkische Vereinigung» kezdeményezésére Konstantinápolyban emelni készülnek és amellyel Traub képviselő mint első egyike foglalkozott behatódiban (Berl. Tgbl. jan. 23.). Ebben az intézetben a török németbarátok, az ott letelepedett németek és «Deutsch-Österreicher» állandó szellemi összeköttetésben élhetnek és működhetnek. A török kormány 5000 m² telket ajándékozott. a német kormány pedig 11 neves építész szőlített fel a tervek elkészítésének versenyére (l. Voss. Ztg. nov. 30.), a költségek fedezésére jórészt nyilvános gyűjtés útján 2 millió márka gyűlt össze. Hogy német részről, joggal, mekkora fontosságot tulajdonítanak ennek a konstantinápolyi magyar tudományos intézetre emlékeztető, de azt — úgy látszik — messze túlszárnyaló intézménynek, az t. k. kiderül abból, hogy maga a német császár kezdetől fogva a legnagyobb érdeklődéssel kísérte az ügy fejleményeit, a gyűjtött építési összeget szünetes nap alapítványként elfogadta, az e célból dec.-ben Berlinben időző török előkészítő bizottságot a főhadiszállásról táviratban üdvözölte és a trónörökösné részéről fogadtatta. A napisajtó helyes érzékéről tanuskodik, hogy ezt a kérdést állandóan felszínen tartotta (pl. Berl. Tgbl. nov. 29., Frankf. Ztg. dec. 6.; a Berl.

Tgbl. nov. 14. sz. mellett emel szót, hogy egy Berlinben eladásra kerülő értékes török szakkönyvtárt ez intézet részére vásároljanak meg.) — A német-török viszony irodalmi téren is eredményesen és termékenyen fejlődik. C. H. Becker «Das türkische Bildungsproblem Reda» c. könyvét adja ki (Bonn, Fr. Cohen, 38 l.). «Türkische Kultureregungen» címmel a P. Ll. júl. 22. sz.-ban konstantinápolyi tudósítást olvasunk a török közműv. és közokt. viszonyokról. Aug.-ban az 1. Beiramnapon Konstantinápolyban megjelenik a «Haude» (Nevetés) c. török-német képes élclap 1. száma, török és német nyelven. A «Deutsch-Türkische Sprachenvereinigung» kezdeményezésére Breslauban szept.-ben az egyesület elnökének szerkesztésében megjelent az «Ai jildis» (Félhold és csillag) c. havi folyóirat 1. száma. «Brennende Schul- und Bildungsfragen in der neuen Türkei» v. O. Eberhard (Monatshefte f. päd. Reform, 1916, 7—11. sz.). «Die Schulen in der Türkei» írta Dr. A. Emen konstant. egy. tr. és a «Tanin» haditudósítója (Voss. Ztg. szept. 26.). Hüsezin Dschahid Bei v. Habib Edile (Berl. Tagbl. máj. 26.; a német-török küldöttség vezetője, volt török közokt. min. titkár, gimn. igazgató, most a képviselőház al-elnöke). A török ifjúság jellemzése egy konstantinápolyi nemzetközi iskolában 9 évig működött tanító tollából (Az Ujság aug. 31.). A török leánynevelésről, Kísérleti pszichológia és pedagógia Konstantinápolyban, a török főiskolai oktatás (Pædag. Értesítő, 1916, 11—12. sz.). A konstantinápolyi német főreáliskola, Török fiú- és leánytanulók német családokban (u. o. 1916; 9. és 10. sz.). — «Eine Volksbücherei des Orients», von Dr. K. Hedicke, a «Sammlung deutscher Dichter und Denker in türkischer Sprache» kiegészítője (Berl. Tgbl. dec. 17., 645. sz.). «Korrespondenzblatt der Nachrichtenstelle für den Orient» (a Revue de l'Enseignement primaire 6., nov. 5. sz. idézi). Berlinben nov.-ben jelent meg 1. száma a «Die Islamische Welt» c. képes politikai, közgazdasági és közművelődési havi folyóiratnak Scheich Abdul Aziz Schanisch és Abdul Malik Hamsa Bey szerkesztésében. Célja a német-török viszony mélyítése. — A *bolgár* király kívánságára a berlini német-bolgár egyesület a berlini írók klubjában bolgár otthont rendezett be (nov.) A német egészségügyi misszió Szófiában saját költségén orthopédikus intézetet nyitott a bolgár vöröskereszt javára. — *Románia*. A berlini gimn. tanárok egyesületében Hoffmann Bukarest elfoglalásának napján előadást tartott az ottani német főreáliskoláról, amelyen 3 évig működött és amelyet a német birod. biztos rendszeresen látogat. A legutóbb 725 tanulóval dicsekvő intézet fejlődését az elhunyt román uralkodópár nagy jóakarattal kísérte. — Német iskolák Romániában (Pædag. Értesítő

1916: 11—12. sz.). — *Yokahámában* a német iskola a háború egész tartama alatt folytatta működését (Päd. Rundschau 1916, 152. l.). — *Egyházi* tekintetben megemlítjük egy német templomnak, a katolikus hitközség Páltemplomának felavatását Brüsszelben (jún. 16.). Odessza főköormányzója a kormányzóság területén levő evang. lelkészeknek legszigorúbb büntetés terhe alatt megtiltotta, hogy német egyházi szónoklatokat tartsanak (Voss. Ztg. szept. 29.). Hauck lipcei egyházi tudós okt.-ben az upsalai egyetemen Németország és Angolország egyházi vonatkozásairól tartott előadásokat (ezek a Hinrichs-féle cégnél megjelentek). — Az *egyesületek* közül a Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn (Wien, 18/1, Währinger-Str. 96) felhívást bocsátott ki az erdélyrészi német (szász) menekültek anyagi segélyezése érdekében (Voss. Ztg. okt. 5.). Németország balkánkereskedelmének fejlesztése céljából egész sereg egyesület alakult, ami elforgácsolja az erőket és politikai bajokat is okoz. Ezeknek az egyesületeknek legtöbbször olyan emberek vezetik, akik sohasem voltak, vagy csak néhány napot időztek a Balkánon. A német kereskedelmi és ipari egyesületek központja, a Deutscher Handelstag el is határozta, hogy ezeket a fölös egyesületeket nem támogatja. A keleti egyesületeknek ez a túltengése azt tanúsítja egyébiránt, hogy a Balkánon való gazdasági terjeszkedést a német üzletvilág széles körei igen erősen óhajtják (Az Ujság okt. 10.).

Érezzük, hogy igazolni és megokolni tartozunk ennek a «Németország a nemzetközi mozgalomban» c. fejezetnek e folyóirat keretét és a magyar olvasó igényeit jóval túlhaladó terjedelmét. Eltekintve abbéli tisztüntől, hogy összehordjunk mindent, ami nemzetközi vonatkozásban a közművelődésre tartozik, hazafias kötelességünknek tartottuk értelmiségünk és illetékes köreink figyelmét hathatósan felhívni arra a szívós és minden területre kiterjedő anyagi és szellemi munkára, amelyet hatalmas szövetségesünk a háború kezdete óta a jövő érdekében tudatosan folytat. (L. a német világuralmi törekvések c. fejezetet tavalyi Szemlénkben: *M. P.* 1916. 111—113. l. és az ideinek irodalmi függelékét.) Tettük ezt nem bizalmatlanságból, irigységből vagy féltékenységből, hanem merőben okulásul és buzdításul. A békében is az erősebb győz, s ha mi idejekorán és minden téren nem igyekszünk erősek lenni, úgy magunkra vessünk, ha a német szövetségből idővel német veszedelem lesz. Úgy érzem, hogy szerencsés földrajzi helyzetünk, de fejlett és folyton fejlődő műveltségünk is joggá és kötelességgé avatja részünkre ezt a jelszót: A Balkánra magyar! E tekintetben tanulságosak a következő fejtegetések.

Eulenburg lipcei egy. tanár a Neue Rundschau-ban érdekes tanulmányt közölt Németország világ gazdasági lehetőségeiről. Szemben

azokkal a gazdasági politikusokkal, akik a középeurópai blokkban látják Németország gazdasági jövőjét és teljes erővel rá akarnak feküdni különösen Törökország kiaknázására, Eulenburg sürgősen szakítani akar a kontinentális blokk gondolatával. Szerinte a Keletre vonatkozó merész reménységeket jó lesz a németeknek megszorítani. A Balkán-államok felvirágzásáról lehet ugyan beszélni, de Kis-Ázsiában alaposan ki kell előbb a keleti embernek alakulnia. A közel Kelet helyett sokkal inkább kell Oroszországra figyelni, ahol nagy gazdasági lehetőség nyílik Németország számára. Hasonlóképpen szabad a tér a német vállalkozó szellemnek Délamerikában, annyival inkább, mert Eulenburg szerint, ami a német hivatalos képviselőből hiányzik: az emberismeret, bőségesen megvan a német kereskedőben s ezzel az emberismerettel tért hódíthat az oceánon túl. Ehhez a Magyar Keleti Gazdasági Központ a tagjainak küldött közleményeiben a következő igen érdekes és mindenkép helytálló megjegyzést fűzi: Figyelemre méltó ez a fejtegetés, mert már igen megnőtt Eulenburg ama honfitársainak száma, akik nagy, itt-ott túlzásba menő buzgalommal mentek neki a közeli Keletnek, mintha egyes-egyedül ez a terület maradna nyitva a világháború után nagyszerű energiájú szövetségesünknek. A kiváló közgazdásznak ez a cikke azonban alkalmas lehet nálunk is sok pesszimista lélek megnyugtatóására. Akik közülünk hiábavalónak ítélték a Balkán felé minden erőfeszítést a németek nagyszerű szervező tehetsége és főleg a Balkánon való céltudatos előrenyomulásuk folytán, láthatják, hogy Németországban már emelkednek és egyre sűrűbben emelkednek hangok a gazdasági politika egyoldalúsága ellen. Amennyire bölcs Eulenburg szava, mikor a németeket a Törökország gazdasági életében való túlzott elhelyezkedéstől óvja és Dél-Amerika felé tereli: ép oly mélyértelmű az intése minékünk is, akiknek a számára Délamerika lehetőségei igazán nem jönnek számításba. Minket földrajzi közelség, történelmi hagyomány, minden szellemi és gazdasági szempont a Balkánra utal. Eulenburg cikkéből arra lehet következtetni, hogy vannak Németországban olyan gondolkozók, akik a gazdasági érdekkörök bölcs megosztásával meg tudnának barátkozni (Az Ujság, okt. 17.).

Irodalom. A Verein für das Deutschtum im Ausland közreműködésével a Lipcsében megjelenő «Der Panther» külön külföldi vonatkozású füzetet adott ki (szept.). Rokontartalmú a «Deutsche Kultur in der Welt» 2. évf.-nak 2. száma. Az említett Verein két füzetet adott ki: «Deutsche Arbeit und deutsche Forschung im Auslande in der Literatur der Jahre 1912—13 u. 1914—15» (okt.). Művek: «Die Balkanländer u. die Litauen» v. O. Keszler (Berlin, Puttkammer, 237 l.); «Die baltische Frage» v. H. Helbing (Darmstadt, Falkenverlag, 19 l.).

V. Az új nemzetköziség. *Középeurópa.* Ez a földrajzi elnevezés Naumann híres könyvének hatása alatt valósággal fogalom-
 má lett s az elmúlt évben is nem gyengülő erővel termékenyítette
 meg az elméket és az irodalmat. Maga a szerző új írást bocsátott ki
 «Bulgarien und Mitteleuropa» (Berlin, Reimer, VIII, 69 l., ára 1 M),
 melyet a Frankf. Ztg. okt. 15. sz. ismertet behatóan; Richard Char-
 matztól pedig a Hirtel-cégnél jelent meg ez a könyv: «Minister Frhr.
 v. Bruch, Der Vorkämpfer Mitteleuropas, sein Lebensgang und seine
 Denkschriften» (ism. Strasser Józsa. a P. Ll. nov. 19. sz.-ban). Dr. J.
 Stern röpirata «Mitteleuropa» a «Der deutsche Krieg» c. vállalatban
 (92. füzet) ennek az eszmének fejlődését mutatja be Leibniztől kezdve
 (Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 32 l.). «Mitteleuropäisches und
 anderes» v. Gf. Mensdorff Pouilly, az osztr. urakháza tagja (H. Kirch,
 Wien). «Mitteleuropa als Kulturbegriff» v. K. C. Schneider (Wien-
 Leipzig, Orion-Verlag, 1916, 76 l.; ism. M. P. 1017). «Mitteleuro-
 päische Wirklichkeiten und Phantasien» Dr. Oncken egy. tr. előadása
 a Freiwilliger Erziehungsbeirat für schulentlassene Jugend c. egye-
 sületben. Naumann Fr. előadása «Die geistige Gemeinschaft Mittel-
 europas» a berlini egyetemen női hallgatók részére (dec. 12.). «Lite-
 ratur über Mitteleuropa» (Pädag. Ztg. 1917, 349. l.): Országoként
 sorolja fel a német tanítóegyesület könyvtárában levő idevágó műve-
 ket. Nálunk a Társadalomtudományi Társaság rendezett vitát Közép-
 európáról (febr. 22.—ápr. 6.), mely aug.-ban a Huszadik Század
 könyvtárának külön füzeteként jelent meg. Középeurópai értelemben
 és szellemben történtek a következő újabb nyilatkozatok. Fr. Lorentz
 a «Zeitschr. f. Schulgesundheitspflege» febr. sz.-ban az iskolai egész-
 ségügy érdekében megpendít egy középeurópai munkaközösséget.
 Baumgarten Nándor a szövetséges államok kereskedelmi és hitel-
 törvénykezésének egységesítését ajánlja (P. Ll. jan. 5.). Bécsben
 német-osztrák-magyar vitorlásszövetséget alakítanak (Berl. Tgbl. máj.
 27., 270. sz.). Berlinben megalakult a középeurópai automobil-közle-
 kedési szövetség a Berlin-Budapest-Szófia-Konstantinápoly főútvonal
 érdekében (Az Est, okt. 4.). A Balkánnal való sűrűbb közlekedés és
 árúforgalom lebonyolítására életbe léptették az ú. n. Maritza- és
 Ozmán-, Carmen- és Mercur-vonatokat. Ausztria, Magyarország és
 Németország közlekedésügyi közeledéséről emlékezett meg program-
 beszédében az új osztrák igazságügyminiszter, dr. Klein Fer. (nov. 6.).
 Német, magyar és osztrák kiküldöttek Bécsben ápr.-ban megalakítot-
 tak egy 32 tagból álló szervezetet, amely hivatva lesz arra, hogy a
 három állam idegenforgalmának kölcsönös élénkítése céljából a szük-
 séges intézkedéseket végezze. Az új középeurópai étkező- és hálókocsi-
 társaság megalapítása Berlinben német, magyar és osztrák bankok

által nov.-ben vált valóra. Ez az új részvénytársaság «Mittleuropäische Schlafwagen- und Speisewagen-Gesellschaft» címmel (rövidítve: «Mitropa») nov. 24. megalakult (N. Wiener Tgbl. és Voss. Ztg. nov. 25.). — *Társadalmi jog.* Ennek magyar, német és osztrák egyesületei Bécsben értekezletre gyűltek össze (Soziales Recht von Dr. A. Bozi, bielefeldi törv. bíró, N. P. Journal nov. 12.). — *Jog.* A Magyar Jogászegylet ig. választmánya márc. 18. elhatározta, hogy részt vesz a Berliner Juristische Gesellschaft által apr. 8-ra kitűzött értekezleten, amelyen Középeurópa jogászainak közeledésével és együttműködésével foglalkoznak. Ugyanakkor Nagy Ferenc elnök tájékoztató előadást tartott a magyar jogviszonyokról. A Magyar Bajt. Szövetség jogi szakosztályában okt. 19. Schmidt R. lipcei egy. tanár előadást tartott. — *Közigazdaság.* A középeurópai közgazdasági egyesületek képviselőinek bpesti értekezlete Wekerle elnöklésével dec. 9—12. (Cikkek: Mittleuropäische Wirtschaftsannäherung, Voss. Ztg. nov. 5. mell.; Sztéryny J.-tól P. Ll. dec. 10.). — *Mérnökök.* Husvétkor az osztrák mérnök- és építészegylet a német okl. mérnökök szövetségével Bécsben megalakította az okl. mérnökök középeurópai szövetségét, amelyhez a berlini építész-egylet és a bajor műszaki áll. főtisztviselők egylete is csatlakozott. Az új szövetség 48 egyesületével és 30,000 tagjával a világ legnagyobb akadémikus képesítésű műszaki testülete (Berl. Tgbl. okt. 24.). — *Gyermekcsere.* A magyar bajtársi szövetségben a tanulócsere részére külön osztályt alakítottak, avégből, hogy magyar és német gyermekek csere útján mindkét nyelvet elsajátíthassák (Köln. Ztg. jún. 14.). Quintus nagy örömmel állapítja meg (Az Ujság jún. 18.), hogy a M. B. Sz. külön osztályban valósítja meg a régi jó cseregyermek-rendszert, amelyért ő maga is többször melegen szólalt fel. Berlinben jún. végén az ottani bajt. szövetséggel kapcsolatban szintén külön bizottság alakult, amely a jövőben német diákokat küld Magyarországra és Ausztriába és viszont magyar és osztrák fiúkat helyez el Németországban. «In der Ferienkolonie für Auslandsschweizerkinder», hosszabb leíró naplórészlet egy ottani tanítónő tollából (N. Zürich. Ztg. okt. 24., 1696. sz.). — *Német és osztrák közösségek.* A német-osztrák népjóléti tanácskozásról ír a N. Fr. Presse márc. 6. Német-osztrák közös munkálkodás a jog terén, a Kreuz-Zeitung után a Vorwärts márc. 5. Német városok zenei vendégszereplése Bécsben (zenekari hangversenyek, bécsi lapok okt. 15.). Mióta a «Prager medizinische Wochenschrift» a háború miatt megszűnt, Csehország német orvosainak nem volt közlönyük. Ezért a német-cseh orvosok jan.-ban «Ärztliche Nachrichten» c. új folyóiratot indítottak, mely különös figyelemben részesíti a német birodalmi orvosok mozgalmait és a társadalom-egészségügyi viszonyokat.

Részletesebben óhajtunk megemlékezni a *középeurópai közoktatásügyi törekvésekről*, amelyek szinte egyidejűleg két helyről indultak meg. E sorok írója még 1915 őszén küldte be a «*Neue Jahrbücher für Pädagogik etc.*» c. berlini folyóiratnak «*Kulturgemeinschaft*» c. cikkét, mely t. k. a szövetséges államok kormányai részéről összehívandó középeurópai közoktatásügyi értekezlet eszméjét veti el és a megnevezett folyóirat 1. sz.-ban (34—44. l.) megjelent. Ugyanakkor G. Röhl, a német tanítóegyesület elnöke, a «*Die Deutsche Schule*» 1. sz.-ban «*Mitteleuropa*» c. cikkében egy középeurópai tanítószövetség megalakítását ajánlja; Rud. Schulze pedig a «*Neue Bahnen*»-ben középeurópai népiskolai értekezlet megtartását sürgeti. Egy másik, a «*Zeitschrift für die Reform der höh. Schulen*» f. é. 1. sz.-ban (márc.) «*Geistig-sittliche Verständigung und Annäherung*» c. cikkben (l. Pædag. Értesítő 225—6. l.) ezt az eszmét továbbfejleszttem és részletesen pontokba foglaltam a megvalósításra váró feladatokat és módjukat. Ezeket a törekvéseket összefoglalóan ismertette a *M. P.* ápr. sz. Máj. 18. a berlini filológusok egyesületében dr. Amsel (Lichterfelde), a német bajtársi szövetség titkára, azt ajánlotta, hogy a német középisk. tanárok szövetsége (Vereinsverband) kezdeményezze az összeköttetést Ausztria és Magyarország filológusaival (Pædag. Ztg. jún. 29., 26. sz. 354. l.). Ugyanezt javasolja a felső leányiskolák részére Resch remscheidi tr. (Die höhere Mädchenschule, okt.). Migray József tollából megj.: «*Mitteleuropa und wir Ungarn*» (Die Deutsche Schule aug. sz. 441—448. l., ismert. Tanáregyl. Közl. 1916—17., 270. l.). A Középeurópai Tanítószövetség és a magyar tanítószág (Tanító 40. sz., okt. 5.; Iskolák Ujságja máj. 27. és jún. 3.). A Tanító 42. sz. (okt. 19.) közli Röhlnek fentemlített cikkét. A Nemzeti Kultúra jún. 3. (23. sz.) «*Mitteleuropa*» Bartha Páltól. A középeurópai tanítószövetség ügyét részletesen megvitatták az eisenachi tanítógyűlésen (Népt. Lapja 25., 26., 32. sz.): az ott német, magyar és osztrák részről elhangzott beszédeket Röhl külön füzetben adta ki. «*Der Zusammenschluss der Lehrervereine der mitteleuropäischen Staaten*» (Monatshefte f. päd. Reform, 1916, 7—11. sz.).

Az eddigiekben felsorolt középeurópai kezdeményezések és mozgalmak jórészt az ú. n. *bajtársi szövetségekből* indultak ki v. oda vezettek. A *Magyarországi Bajtársi Szövetség* pünkösdvasárnap tartotta alakuló közgyűlését, amelyre Németországból és Ausztriából számos vendég érkezett. Erről vaskos füzet jelent meg, mely közli az ott elmondott beszédeket (Az Ujság szept. 16.). A szövetség orvosi, irodalmi, tudományos és idegenforgalmi osztályának üléséről Az Ujság okt. 7., 10. és 24. sz. számol be. A M. B. Sz. kezdeményezésére alakult meg a bolgár és a török bajt. szövetség is; amannak

igazgatója, Vámbéry R., a megalakulás előkészítése érdekében okt.-ben előadásokat tartott Szófiában és Konstantinápolyban. «Konstantinápolyi benyomások» c. cikkéből (Az Ujság nov. 12.) kiragadjuk a következő részletet: «Ha török testvéreink a németekre félt tisztelettel tekintenek is, annál nagyobb, őszintébb és mélyrehatóbb a szeretet, amellyel a magyarság odalent találkozik, A miniszteriumokba beosztott magyar szakértők: Tordai iparokt. felügyelő, Nyárády gazd. akad. tr. és Mészáros egy. prof. működésükkal a legmelegebb rokonszenvet teremtették meg.» Az *osztrák* bajt. szövetség alakuló közgyűléséről a bécsi lapok 1917 jan. 30. sz. közölnek részletes tudósításokat. A *németországi* bajtársi szövetség nov.-ben nagyjában befejezte szervezési munkáját és megalakította a következő osztályokat: jogi, orvosi, műszaki, nevelés- és oktatásügyi, gyermekcsere, főiskolai, közlekedésügyi, községi és sajtóügyi. Előkészületben vannak a történelmi, mezőgazdasági, művészeti és színházi szakosztályok,

VI. A nemzetközi tudományos munkásság és jövője. A nemzetközi tudományos munkálkodás sem szünetelt egészen. Így a nk. tengerkutatás terén Dánia közvetítette az érdekelt országok érintkezését a nk. központi bizottsággal, Németország és Angolország közölte a dán kormánnyal, hogy ezt a nk. együttműködést a háború után folytatni óhajtják; minthogy azonban ennek vége előre nem látható, kívánatos, hogy az intézményt időközben a semleges államok fenntartsák. Erre Dánország, Hollandia és Norvégország még jan.-ban késznek nyilatkozott és Svédország hozzájárulása is előrelátható. A nk. atomsúlybizottság működéséről a «Zeitschrift für angewandte Chemie» jan. sz.-ban «Internat. wissenschaftliche Arbeit im Kriege» c. cikk számol be. W. Ostwald közli a «Chemiker-Zeitung»-ban (dec.), hogy miután a nk. bizottság az 1917. atomsúlyok tekintetében nem tudott megállapodni és az időközben végzett munkálatok sem kívánnak sürgős változtatásokat, az 1916. adatok továbbra is érvényesek maradnak. Az Olaszországban levő német tud. és művészeti intézetek ügyét több oldalról tárgyalták (így a Neue Zürcher Ztg. szept. 26. és 1514. sz., a Kreuzzeitung szept. 19. sz.). Az athéni «Deutsches Archäologisches Institut» tud. kutatásait a háború jórészt megakasztotta. Az intézet vezetőjének és a többi német és osztrák archæologusnak távoznia kellett Görögországból (Voss. Ztg. nov. 25., N. Wiener Tgbl. nov. 25., Frankf. Ztg. dec. 2. tárca), A római fiókintézetet az olasz háború kitörésekor be kellett zárni, vezetője (R. Delbrück) szintén visszatért Németországba. Ennek ellenére a «Deutsches kulturhistorisches Institut in Florenz» c. magánvállalat folytatta közleményeinek (Mitteilungen) kiadását (Voss. Ztg. nov. 5., mell.). A pétervári tud. akadémia elvetette azt az indítványt, hogy a lev.

tagok sorából töröljék a magyar, német és osztrák tagokat (jan.). — *Tudom. kutatások és utazások.* A török kormány az osztrák kormánytól szakértőt kért a mezopotámiai naftaterületek felkutatására. Erre J. Grzybowski krakói egy. geológiai tr. vezetésével lengyel tud. expedíció indult Mezopotámiába (okt.). O. Kümme tr., a berlini múzeumok keletázsiai művészeti csoportjának igazgatója Mezopotámiában, Th. Wiegand, a berlini múzeum ókori csoportjainak és a konstantinápolyi múzeumoknak igazgatója Szíriában végez kutatásokat (nov.). Kutatások a Balkánon: R. Oestreich földrajzi tanulmányok Bulgáriában. F. Koszmat geológiai tan. a volt novibazári szandzsákban (részlet. l. Voss. Ztg. okt. 30.). A bécsi földr. társaság és tud. akadémia támogatásával N. Krebs és O. Abel földrajz-geológiai tan. Szerbiában (a bécsi tud. akad.-nak benyújtott jelentéséről l. Voss. Ztg. okt. 1. mell.), Macedóniában Radew bolgár földrajztudós, Gallipoli félszigetén W. Penck-Konstantinápoly geológiai tan. Bécsben az osztrák kereskedelmi múzeum «K. k. österreichische Orient- und Übersee-Gesellschaft» címmel külön osztályt szervezett a Balkán és a Kelet tudományos és kulturális tanulmányozására és a közgazdasági összeköttetések fejlesztésére (Voss. Ztg. okt. 24.).

Hogy még az egyes országokban végzett (nemzeti) tudományos tevékenység is mennyire a háború jegyében állt, azt tanulságosan szemléltetik a tud. pályakérdések és a hadifoglyokon végzett tud. vizsgálatok. Így pl. a Voss. Ztg. júl. 27. sz. közli a M. T. Akadémiának pályakérdéseit (A Balkán-félszigetnek földrajzi, néprajzi és gazdasági leírása; Fr. Liszt viszonya Magyarországhoz és működésének méltatása; a valutaviszonyok alakulása a háborúban, stb.). Az osztrák fogolytáborokban a tud. akadémia és a bécsi embertani társaság támogatásával végzett antropológiai kutatások feldolgozásáról ír R. Martin a «Naturwissenschaftliche Wochenschrift» egyik nov. sz.-ban. Bár az eddigi eredményeket is igen értékeseknek mondja, szükségesnek tartja, hogy a méréseket nagyobb számú egyénre és az újonnan harcba vetett néptörzsekre is kiterjesszék.

Művek. Upsalában okt.-ben megjelent Linné külföldi levelezésének I. kötete Dr. J. M. Hulthet kiadásában (az egész kb. 10 kötetre fog terjedni). J. Wilpert apost. protonotárius befejezte «Die römischen Mosaiken und Malereien der kirchlichen Bauten vom IV. bis XIII. Jahrhundert» c. hatalmas díszművét (Herder, Freiburg i. Br.), amelynek első példányát a német császár a főhadiszálláson elismeréssel vette át (okt.). A pétervári filozófiai társaság orosz fordításban közreadta Hegelnek «Wissenschaft der Logik» c. művét, amelyet Fichte válog. műveinek kiadása megelőzött. A Rjecs filoz. munkatársa ez alkalomból nagy elismeréssel nyilatkozik a német

bölcseletről (Voss. Ztg. okt. 8. mell.). A Penck a német földr. társaság okt.-i ülésén kijelentette, hogy a Ritter Károly-alapítvány lehetővé tette K. Oestreich utrecht-i egy. tr.-nak Bulgária földrajza c. tud. munkának megírását. A német keleti nyelvek szemináriumának kiadásában megjelenő «Asiatische Studien» 19. kötete egy pedagógiai tekintetben is érdekes művet tartalmaz: a japán alsófokú iskolák részére a japán közokt. miniszterium által kiadott földrajzi tankönyvet, amelyet H. Thomsen fordított németre. K. Francke, a Harvard-egyetem tanára, kiváló amerikai és német tudósok közreműködésével a háború kellős közepén tető alá juttatta azt a húszkötetes vállalatot, amely mintaszerű angol fordításokban közvetíti a német klasszikus irodalom remekműveit. Az Ernst Günther schleswig-holsteini herceg elnökelete alatt álló Német-Bolgár-egyesület egy mű kiadását tervezi a bolgár jogról. Nem pusztán fordításról van szó, hanem a bolgár polgári jognak magyarázatos és a némettel összehasonlított kiadásáról, amelyet Felix Meyer vezetése mellett a bolgár és német jogászok egész serege végezne. A mű még ez év folyamán öt, egyenként befejezett olcsó kötetben fog megjelenni. — A jénai egyetem Haeckel-Archivumot alapított és vezetésével a neves tudós tanítványát és munkatársát, a magyar származású Schmitt Henriket bizta meg. Ez az irattár 3 részből áll és felölel mindent, ami Haeckel fejlődésére és tud. munkásságára vonatkozik. Az itt felhalmozott gazdag anyag felhasználásával a fejlődéstan történetéről nagyszabású háromkötetes mű fog megjelenni, amelynek 1. részét 1917-re várják (Voss. Ztg. nov. 7.). — Leibniz halálának 200. évfordulóján a varsói pszichológiai egyesület díszülést tartott, amelyen elhatározták, hogy L. műveit lengyel fordításban kiadják (Voss. Ztg. dec. 14.).

A nemzetközi tudományos munkásság jövőjét illetőleg (l. M. P. 1916 : 116. l.) sorrendben a következő nyilatkozatokról számolunk be, amelyek tavalyi szemlénk végén kifejezett kedvező véleményünket újból megerősítik. Az azóta elhunyt Sieper müncheni egyet. tanár a Frankf. Ztg. 1915 dec. 19. sz.-ban megjelent «Die Umwertung aller Werte» c. cikkében ama németek ellen fordul, akik Sombarttal azt állítják, hogy a németek szellemi művelődés tekintetében egy más népre sem szorulnak. Ellenkezőleg büszkeséggel vallja, hogy a német tudomány mai fejlettségét részben annak köszönheti, hogy a mások szellemi alkotásai iránt mindig megértést és méltányosságot tanusított. Hivatkozik Wilamowitz-Möllendorfra (l. M. P. 1916 : 117. l.), akinek hitét a tudományos világközösségben még ez a háború sem tudta megingatni és aki szintén ellene van annak, hogy a németek a háború után tudományos kínai fallal vegyék körül magukat. W. Wundt a Világ munkatársa előtt nyilatkozott a tudomány nemzetköziségéről

(1916 jan. 1.). Szerinte a skolaszticizmus volt az egyetlen nk. tudomány, de ma minden tudománynak lényegében nemzetinek kell lennie; minden fajnak bele kell vinnie a maga sajátosságát, mivoltát. Nk. tudomány tehát nincs, de van nk. tud. forgalom, érintkezés, amelynek a háború sokat ártott, mert ellenségeink belevitték a háborút a tudományba. Febr.-ban Fr. Eulenburg lipcei egy. tr. Berlinben a német kereskedelem jövőjéről tartott előadást, amelyet imígy fejezett be: «Bármennyire és bármeddig is gyűlöljék az európai népek egymást, mint szomszédok tartósan még sem lehetnek meg egymás nélkül.» Okt.-ben James Bryce angol történétíró és diplomata Birminghamban «Az egyház és a nemzetközi vonatkozások» c. előadásában a népek gyűlölsége és megsemmisítése ellen foglalt állást s Wilson és Hughes kezdeményezéseire célozva, olyan «nemzetközi gépezet» megalkotását ajánlotta, amely a népeknek békés együttműködését lehetővé teszi. Reisch, a bécsi egyetemen az ókori archæológia tanára, az új rektor beiktatásakor mondott beszédében azokkal a feladatokkal foglalkozott, amelyek a háború után a tudományra és az egyetemekre várnak. Tudományos elszigetelésünk ellenségeinknek épp oly kevésbé sikerülhet, mint gazdasági elzárásunk. Az erősebb ütőkártyák és nagyobb csereértékek a németek kezében vannak. A középeurópai népközösség a monarchia közvetítésével a német művelődéshez fog kapcsolódni. Ezért a mi főiskoláinknak is minél szorosabb érintkezést kell keresniök a német birodalom főiskoláival (cseretanárok, cserehallgatók). «Unser Kulturbelglaube — unser Kulturglaube» c. berlini előadásában (febr. 4) Gleichen-Ruszwurm br. befejezőleg azt mondta, hogy a háború után a többi népekkel ismét fel fogjuk venni a közös kultúrunka fonálát. — Az angol régészeti társulat idei közgyűlésén az elnök, Sir Arthur Evans, a nk. tudományról és a háborúról szólva, azt a nézetét fejté ki, hogy a békében még a németekkel is meg fog indulni a tud. együttműködés. — Fr. Naumann a német birod. gyűlés okt. 11. ülésén t. k. így nyilatkozott: «Mi a háború után nem akarunk a külvilágtól elzárkózni; nem akarunk sem gazdasági, sem művelődési téren örök választófalakat felállítani. A háború után ismét el kell jönnie a nemzetek közti közös élet idejének.» — Nagy Dénes: A népek kultúrközössége a háború után (Huszadik Század, márc.). Sn.: A szellem szolidaritása (Bp. H. júl. 16.). A Galilei-kör «Társadalmi problémák a háború után» címmel nov. 15.—dec. 21. előadásorozatát rendezett (pl. Nemzeti kultúra és nemzetközi kultúra, Háború és pedagógia). — Londonban két tanulmányi bizottság azzal foglalkozik, hogy milyen jelentősége lesz a tudománynak és főleg a nyelveknek a háború után. A bizottságoknak Mr. de Bunsen is tagja, aki régebben angol követ volt Madridban és Bécsben s a londoni egyetemen

spanyol tanszék felállítását sürgeti (Voss. Ztg. szept. 29.). — Itt emlékezünk meg egy H. Nieukamp tollából megjelent és feltűnő regényről, «Fürsten ohne Krone» (Berlin, Vita-kiadás), amely megszámlálhatatlan milliók bevonásával oly művelődési közösség megteremtését javasolja, amely kiváló egyéniségek ápolásával az egész emberiséget magasabb polcra akarja emelni. Ezzel a művel a Gesellschaft für ethische Kultur külön ülésben foglalkozott (nov.). A művészetek nemzetköziségéről Nikisch Arthúr nyilatkozott: a művészetek engesztelően hassanak (Berl. Tgl. nov. 21.). Ám a legbehatóbban mégis a háború által felborított nemzetközi jog jövőjével foglalkoztak a szakörök, amiről a következő adatok számolnak be: A népjog feltámasztásáról (Über den Wiederaufbau des Völkerrechts) Liszt értekezése a «Deutsche Juristen-Zeitung» jan.-i sz.-ban. A szerző szerint a népjog fel fog ismét támadni, de szélesebb és biztosabb alapon. Az érdekek közössége erősebbnek bizonyul az államok bizalmatlanságánál és a népek gyűlölségénél. De, teszi hozzá, ne várjunk többet a népjogtól, mint amennyire képes. A jövő népjogi megállapodások feltétele mindegyik az lesz, hogy a háborút lokalizálni lehessen és hogy legyenek olyan hatalmak, amelyek a kormányokat rendre inthessék és a hadviselés szabályainak betartására kényszerítsék. Itt megszűnik a népjog hatalma, mert a világháborút már nem szabályozhatja ez a tétel: «Minden jog utolsó sorban a jogfelek békeakaratótól függ.» — A kielii egyetem nk. jogi szemináriumán még 1914-ben alapított gyűjteményéről «Kriegsarchiv für Völkerrecht», amelyen 1916 május 1. óta 120 munkatárs dolgozik, Th. Niemeyer tr. igazgató emlékiratot adott ki (Voss. Ztg. szept. 19.). Cikkek: Der Wert des Völkerrechts v. Dr. M. Huber (N. Zürich. Ztg. 1853., 1859. sz. nov. 19—20.). Zur Krisis des Völkerrechts, v. Dr. E. Hurwicz-Berlin (u. o. dec. 29., 149. sz., v. c.). Wie Deutschland im Kriege am Völkerrecht baut, v. Prof. v. Liszt (Frankf. Ztg., okt. 28—29., 299—300. sz., v. c.). Wlassics Gy. a nemzetközi jog jövőjéről a közigazg. bíróság teljesülésén (bpesti lapok jan. 16.). A nk. jognak egy neves képviselője tudományának összeomlását nem tudta elviselni és önmaga vetett véget életének. A központi hatalmaknak közeledését jogi téren (Rechtsannäherung) a bajtársi szövetségek illető szakosztályai csereelőadásokkal is szolgálják (R. Schmidt-Berlin, Plósz stb.). Die Gestaltung des Völkerrechts nach dem Weltkrieg, von Prof. Dr. O. Nippold (Zürich, Orell Füssli, 1917, 285 l.).

VII. Irodalom.

A külföldi tanügyre vonatkozó számos művet a *M. P.* évközi könyvészeti kimutatásai soroltak fel (Új könyvek, pl. 438—41); mások ennek Szemlének szövegében található az egyes fejezetek végén.

1. Francia mű: *Le Pangermanisme*, Chedo Mijatovich szerb diplomatának a Fortnightly Review ápr. sz.-ban megj. higgadt tanulmánya (Revue pour les Français, 1907 ápr. 636—40. l.).

2. Német művek: a) önállóak, b) cikkek, c) folyóiratok. a) *Der Vierbund und das neue europäisch-orientalische Weltbild*. Von Dr. Frh. v Mackay (E. Jäckh: *Der deutsche Krieg*, 75. Heft; Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt). — *Deutsches Schaffen und Ringen im Ausland*. Von G Holdegel u. W. Jentzsch. I. Bd. Österreich-Ungarn—Balkan—Orient (J. Klinkhardt, Leipzig, 1916, VIII+152 l., ára 3 M.). — *Die Arbeit für morgen*. Von Ad. Goetz. Ernste Fragen für das Deutschtum im Auslande. Heft 2. (Hamburg, Thaden, 28 l.). — *Die Kulturgemeinschaft der Völker nach dem Kriege*. Von Franz Klein (Leipzig, 1915, Zwischen Krieg und Frieden. 27. sz. Hirtel. 112 l.). — *Die neue Weltkultur-Gemeinschaft*, v. Erwin Hanslich (München, Bruckmann, 1916). — *Europäus. Internationale Organisation während des Krieges. Keine Utopie, sondern ernste Vorschläge zum Besten des Roten Kreuzes*. (Bern, 1916, Büchler & Werder, 22 l.). Ismert. Neue Zürcher Zeitung szept. 15., 1459. sz. v. c. — *Schriften zur Erforschung des Deutschtums im Ausland*. I. Bd. Deutsch: Die siebenbürger Sachsen (Leipzig, K. F. Koehler. 1916). — *Das Deutschtum im Ausland*. Von Herm. Weck (2. Aufl., Berlin, Müller, VI+246 l., ára 3 M.).

b) *Amerikanische Schulverhältnisse unter dem Gesichtspunkt der Einheitsschule*. Von Dr. F. Laue-Charlottenburg (Deutsches Philologenblatt, 1916, 31. sz.). — *Der deutsche Auslandslehrer*. Von O. H. Michel-Herne. (Pädag. Ztg. 1916, 34. sz.)

c) *Die Wirtschaftszeitung der Zentralmächte*. Kiadja Dr. W. Exner, szerk. Dr. R. Kobatsch. Wien. — *Europäische Staats- und Wirtschafts-Zeitung*.

3. Magyar nyelvű v. magyar vonatkozású német nyelvűek: a) önállóak, b) cikkek, c) folyóiratok. a) *A nyugati kultúra hatása a török irodalomban*. Irta Kúnos Ign. Körösi Csoma Sándor emlékezetére a M. T. Akadémia 1915 ápr. 26. ülésén felolvasott tanulmány. (Megjelent az Akadémia kiadásában). — *Ein kriminalpädagogisches Institut*. Von Dr. E. v. Kármán. (Zeitschr. f. Kinderforschung, 1915/16, 9—10. sz.) Külön is megjelent. — *Magyarország, Bulgária és Törökország közgazdasága* címmel a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság kiadásában gyakorlati értékű közgazdasági ismertető jelent meg a bank által megindított időszakos közlemények első sorozatában. — *Wirtschaftliche Verbindung mit Deutschland*. Von J. Sztérényi. Flugschriften für Österreich-Ungarns Erwachen. 6—7. Heft. (Warnsdorf in Böhmen, Ed. Strache kiadása.)

b) *A Balkán és a magyar tudomány*. Irta Darkó Jenő. (Bp. H. 1916 febr. 6., v. c.) — *A tanítóképzés Törökországban*. Eberhard Ottótól, Pädag. Zeitung. 11. sz. (Népt. Lapja 1916: 49. sz.) — *A török birodalom mezőgazdasági szakoktatása és kísérletügye*. Az Ujság nov. 4. sz.-nak közgazdasági rovatában megj. cikk Nyárády János (Konstantinápoly) tollából. Két hasábon ismerteti a törökországi viszonyokat. — *A török közoktatásügyi miniszterium statisztikai évkönyve 1913—14-ről* (Konstanti-

nápoly, 1915, folio 47 táblázat és 13 térkép és grafikon). Részl. ismert. Abdul Latiftól. Pädag. Értesítő 1916, 10. sz. — *Az iskola és a nevelésügye 1916-ban* Kemény F.-tól (Népt. Lapja 1916:52. sz., nemzetközi áttekintéssel). — *Bosznia-Hercegovina népoktatásügye*, Benisch Arthurtól (Népt. Lapja 1916:16. sz.). — *Deutsche Kunstwerke in Siebenbürgen*. Von Dr. B. Daun (Voss. Ztg. okt. 8. mell.). — *Die Mittelschulen Ungarns nebst Kroatien-Slavonien im Schuljahre 1912/13*. Von Dr. Fr. Kemény (Zeitschrift f. d. Realschulwesen, 1916, 597—603. l.). — *Geistig-sittliche Verständigung und Annäherung*. Auch ein Beitrag zur Schulreform. Von Dir. Fr. Kemény (Zeitschr. f. d. Reform d. höheren Schulen, 1916, 1. sz.; 3—5. l. Ismert. Monatschrift f. päd. Reform 1916, 7—8. sz.). — *Konstantinápolyi levél*. Irta Avar Gyula (Népt. Lapja, 1917, 4. sz.). — *Nemzetközi dolgok*, írta Kenedi Géza (Az Ujság szept. 8.). — *Pedagógiai hangulatok Franciaországban*, K. F.-tól (Népt. Lapja 1916:16. sz.). — *Románia népoktatásügye*. A Körösi-Szabó-féle E. N. Enciklopédiája u. Népt. Lapja 1916:36. sz.). — *Ungarn als Vorbild für den Vergleich zur Abwendung des Konkurses*. Von Geh. Justizrat Freudenthal (Berl. Tgbl. dec. 16.).

c) *A Jogállam — németül* (Bp. H. máj. 14.). — *A Monarchia. Die Monarchie*. Szerk. Lukács György. A félhavonként magyar és német nyelven megjelenő folyóirat célja a kölcsönös megértés, elősegítése. (1. szám júl.) — *The Hungarian Review*. Angol havi folyóirat, mely Magyarország politikai, szociális, művészeti és közgazdasági életének a távolabbi külfölddel való megismertetését tűzte ki céljául. Fel. szerk. Dr. A. Krisztics. Kiadó Dempsey J. János (1. szám máj.). — *Ungarische Zukunft*. Német nyelvű havi folyóirat szerk. Kadossa Ede. Célja az, hogy a művelt külföldet a magyarországi közállapotokról, társadalmi, művelődési, irodalmi és művészeti viszonyokról szakszerűen, híven és őszintén tájékoztassa. A júl.-ban megj. 1. sz.-ban Eucken R. írt magvas sorokat a szerkesztőhöz.

Kemény Ferenc.

HAZAI LAPOKBÓL.

Debreceni Közlöny. Debrecen városának közigazgatási és közművelődési hetilapja 1917:33—35. füzetében a város 1916. évi állapotáról szóló polgármesteri jelentés keretében élénk képet nyújt az ottani iskolák és egyéb művelődési intézmények egy évi életéről is. A középiskolákban a növendékek száma tekintélyesen gyarapodott az előző évhez képest; a polgári iskolákban szintén. A népiskolai tanulók és a be nem írt tankötelesek összeírásából kitetszően a 6—11 évesek száma 10,811; ebből nem volt beírva 230 fiú, 286 leány, együtt 516, még pedig 121 a városban és 395 a külső területen. A 12—14 évesek közül különféle iskolákba be volt írva 2659, nem volt beírva sehova 295; ez a szám azonban aligha hiteles. A tankötelesek létszámából ma alig 476% nem tud írni és olvasni. Debrecenben a közművelődési ügyosztályt tanárból lett tanácsnok vezeti